

Art i antibel·licisme. Julio Antonio i la *Postal de la Pau*

Rosa M. Ricomà Vallhonrat

Acadèmica corresponent per Tarragona. rricoma@dipta.cat

Resum

En el marc de les dinàmiques pacifistes sorgides en diversos països europeus d'ençà de l'inici de la Primera Guerra Mundial, i que també sensibilitzaren la societat espanyola i la catalana, se situen dos fets que cal ressaltar i que vinculen la figura de l'escultor Julio Antonio: la signatura del Manifest dels intel·lectuals espanyols el 1915 i la seva participació en l'edició de la *Postal de la Pau*.

Julio Antonio era, doncs, proper a la realitat del moment; el dibuix realitzat per a la *Postal de la Pau* mostra artísticament i conceptualment la seva inquietud i compromís social. El text que acompanya la postal també n'és una bona mostra.

Paraules clau: Julio Antonio / Carme Karr / antibel·licisme.

Resumen

Arte y antibelicismo. Julio Antonio y la *Postal de la Paz*

En el marco de las dinámicas pacifistas surgidas en diversos países europeos desde el inicio de la Primera Guerra Mundial, y que también sensibilizaron a la sociedad española y catalana, se sitúan dos hechos que cabe resaltar y en los que se vincula la figura del escultor Julio Antonio: la firma del Manifiesto de los intelectuales españoles en 1915 y su participación en la edición de la *Postal de la Paz*.

Julio Antonio era, pues, cercano a la realidad del momento; el dibujo realizado para la *Postal de la Paz* muestra artística y conceptualmente su inquietud y compromiso social. El texto que acompaña a la postal también es una buena muestra de ello.

Palabras clave: Julio Antonio / Carme Karr / antibelicismo.

Abstract

Art and Anti-War mongering. Julio Antonio and the *Postal de la Pau* (Postcard of Peace).

As part of the pacifist sentiment that prevailed in various European countries since the start of the First World War, which also raised Spanish and Catalan societies' awareness, two events related to the sculptor Julio Antonio are worthy of note: the signing of the manifesto by Spanish intellectuals in 1915 and their participation in the publication of the *Postal de la Pau* (Postcard of Peace).

At that time, Julio Antonio was fully aware of the situation: the sketch produced for *Postal de la Pau* reveals his concern and social commitment in both artistic and conceptual terms. The text which accompanies the postcard is also a fine example of this concern and commitment.

Keywords: Julio Antonio / Carme Karr / anti-war mongering.

L'antibel·licisme, un nou compromís social

El conflicte bèl·lic iniciat el 1914 obligà la intel·lectualitat catalana a manifestar públicament les seves fil·lies.

Eugeni d'Ors fou l'autor d'un *Primer manifest*, neutralista, signat el 27 de novembre de 1914. Ors el redactà al despatx que tenia a l'Ateneu Barcelonès el director –francòfil– de *La Vanguardia*, Miquel dels Sants Oliver.¹ És en aquest manifest que, a partir de la “creença en la irreductible unitat moral d'Europa”, es defineix a la guerra europea com una “guerra civil”. Es formà un

Comitè d'Amics per la Unitat Moral d'Europa que defensava aquesta perspectiva, [...]; els signants estaven calculadament equilibrats entre partidaris dels imperis centrals, partidaris dels aliats i persones no significades en un sentit i l'altre. Es tracta d'una iniciativa que, per damunt de les simpaties individuals dels que hi participen, planteja una altra qüestió: la idea de la il·legitimitat de la guerra en si i la reivindicació d'una unitat que la guerra esberlà. [...] El Comitè fou orientat i dirigit per Eugeni d'Ors, que aleshores gaudia d'una considerable audiència en la societat i en "l'establishment" polític català i al llarg del conflicte publicà un butlletí d'aparició irregular, *Els Amics d'Europa*, que constituïa el principal vehicle de difusió dels seus plantejaments.²

L'única dona que signa aquest document fou Carme Karr, com a directora de la residència d'estudiants La Llar.³

La mateixa inquietud social que havia motivat Carme Karr en diversos aspectes relacionats amb la dona i la realitat de l'època que es reflecteixen a *Feminal*,⁴ també incideixen en el seu posicionament davant del conflicte bèl·lic i la promoció del Comitè, ja que mesos més tard, al març de 1915, la signatura de Carme Karr com a escriptora i directora de *Feminal* apareix al Manifest dels catalans,⁵ fet que suposa una concreció del seu compromís, que passa de la postura neutralista a donar suport a la causa aliada, la qual cosa li suposa alguna controvèrsia.

Així ho mostra Maria Marchese en reproduir un extracte d'una carta manuscrita el 8 de maig de 1915 que Carme Karr adreça a Eugeni d'Ors, com a director de *La Veu de Catalunya*, en aclariment a una carta oberta escrita per Màrius André a Ribera i Rovira, director d'*El Poble Català*, en la qual qüestiona la neutralitat de Carme Karr a causa de l'origen francès del seu pare. Diu Karr:

que des de molts anys, sols per a la cultura de la meua pàtria treballava, i que encara que les meves simpaties fossin per França, la que considerava com una segona pàtria, jo, per essencialment cristiana, era enemiga de tota guerra, i que, com a presidenta que sóc del Comitè Pacifista de Catalunya, i membre del Comitè Internacional de la Lliga dels Països Neutrals, havia posat la meua firma entre les d'aquells catalans Amics de la Unitat Moral d'Europa, quals tasques considerava tal volta una utopia en llur realització, però amb les que m'era impossible [sic] no simpatitzar, mentre les cregués filles d'una altíssima idealitat.⁶

Així doncs, tot i que ella obvia l'adjectiu *femení* en la denominació del Comitè, s'identifica clarament amb el que es presenta el mes d'octubre del mateix any. A més, Carme Karr en aquesta carta posiciona el Comitè en l'àmbit internacional mitjançant la seva participació en el Comitè Internacional de la Lliga dels Països Neutrals.

El Comitè Femení Pacifista de Catalunya i la *Postal de la Pau*

A l'octubre de 1915, a la revista *Feminal*, es fa pública la constitució del Comitè Femení Pacifista de Catalunya,⁷ amb els càrrecs següents: presidenta honorària, Dolors Monserdà de Macià; presidenta, Carme Karr; vicepresidenta, Júlia Suñer, vídua de Pi; vocals, Rosa Amar de Alier, Teresa Portolés de Amorós, Maria Condeminas de Rosich –comtessa de Castellà–, Dolors de Sojo de Gual, Irene Prunera de Marsal, Mercè Padrós de Jou, Lluïsa Vidal, Àngela de Izaguirre i Antònia Quinquer; tresorera, Maria Grau de Haussmann; secretària, Antònia Ferreras, i vicesecretària, Carme de Lasarte.

Quan la revista *Feminal* dona llum a aquesta iniciativa, a l'octubre de 1915,⁸ a més de participar en les idees bàsiques que la motiven, així com en l'estructura organitzativa, també s'anuncia la iniciativa de la secretària de l'entitat, Antònia Ferreras, d'emetre una targeta postal amb el nom de *Postal de*

la Pau i que el dibuix que la il·lustrí esdevingui un símbol de la pau i de la guerra, que expressi una total neutralitat, per poder ser tramesa a personalitats de tots els països que intervenen en la guerra. Al peu de cada targeta s'hi imprimiria, en els idiomes dels països belligerants, un pensament sobre la Pau «firmat per les més grans mentalitats d'Espanya». ⁹

La postal tindria un preu de 10 cèntims i, un cop cobertes les despeses d'edició, els diners recollits es destinarien als orfes de la guerra. Per portar a terme el projecte es convoca un concurs per escollir el dibuix per part del Comitè organitzador que compta amb assessorament artístic. El guanyador rebria 500 pessetes del premi.

El camí que segueix el concurs per a la *Postal de la Pau* no és tan ràpid com s'espera.

La primera notícia la trobem a la premsa local en què es publicita el concurs i se n'adjunten les bases, tot informant que els dibuixos han de ser tramesos a la seu del Comitè, ubicat a Fomento del Trabajo Nacional de Barcelona, i seran exposats al Palacio de Bellas Artes de Barcelona.¹⁰ La data final per presentar els treballs es fixa el 30 de novembre,¹¹ tot i que posteriorment s'amplia fins al 15 de desembre.¹²

El mes de gener de nou la premsa local ens permet fer el seguiment del concurs. El 5 de gener trobem una doble font d'informació: d'una banda, Carme Karr publica un article a *La Vanguardia* en què parla del fet bèl·lic i del pacifisme que es promou des del Comitè, tot explicant les activitats que duen a terme, entre les quals la *Postal de la Pau*;¹³ d'altra banda, la informació concreta de l'exposició que s'inaugurava l'endemà, 6 de gener, que, com veiem, ja no es realitza al Palacio de Bellas Artes de Barcelona, com deien les bases, sinó al Fomento del Trabajo Nacional, on s'ubica el Comitè.¹⁴ Es preveu que l'exposició romangués oberta del 6 al 14 d'aquell mes i s'informa que el preu de l'entrada per contribuir a l'edició de la postal s'establia en 25 cèntims.

El 7 de gener es publica la crònica de la inauguració i s'anomenen algunes de les signatures que aportaran els pensaments de pau per ser impresos a les targetes: el Dr. Reig –bisbe de la diòcesi de Barcelona–, Gregorio Martínez Sierra, Àngel Guimerà, Dolors Monserdà de Macià, Blanca de los Ríos, Rafael M. de Labra i Josep Pin i Soler.¹⁵ El 14 de gener, data prevista de la cloenda de l'exposició, es preveu fer pública la decisió del jurat i s'anuncia que la mostra es prorroga uns quants dies.¹⁶ L'endemà la premsa fa saber el resultat del concurs, que resta desert, i trasllada el parer del Comitè:

[...] á pesar del mérito artístico de los trabajos presentados por algunos de ellos, ninguno reúne por completo y juntamente las condiciones estipuladas en las bases del Concurso, ésto es: *El símbolo de la guerra y de la paz expresado en un dibujo sobrio, de líneas perfectas y pensamiento elevado.*¹⁷

Tot i això, es concedeixen tres mencions honorífiques, dotades amb 100 pessetes, per als dibuixos identificats amb el núm. 4, *Tenebres-llums*; núm. 7, *Aspiración*, i núm. 11, *Último cuervo*. Malauradament no hem pogut localitzar documentació sobre el concurs que ens permeti conèixer el nombre de participants ni la seva identitat. La nota de premsa conclou expressant la voluntat del Comitè de continuar aquest projecte sia convocant un nou concurs, sia utilitzant la manera que es consideri més adequada. El 16 de gener tanca l'exposició i s'informa els participants dels horaris habilitats per a la recollida dels dibuixos originals.¹⁸

Al llarg del 1916 la premsa continua informant de les distintes activitats que porta a terme el Comitè,¹⁹ fins arribar al 28 de maig, en què la revista *Feminal*, en una nota, anuncia una conferència del periodista i escriptor José Guirao Homedes a la sala Aeolian de la Casa Paul Izabal, que porta

per títol “Julio-Antonio i la pau” i confirma que l’escultor ha executat el model de la *Postal de la Pau* per encàrrec del Comitè.²⁰ Així, doncs, d’un concurs es passà a un encàrrec i els pensaments de pau que s’han anunciat com a lema a les postals es transformen en un text en què l’artista fa una reflexió sobre el perquè de la seva obra. El 28 de setembre *La Vanguardia* referma l’autoria de la *Postal de la Pau* i la seva edició, i, després d’una breu introducció sobre el Comitè i aquesta iniciativa, la nota informa que s’han repartit per tot Espanya els butlletins de subscripció per a l’adquisició de les postals, «cuyo dibujo se debe al genial escultor don Julio Antonio».²¹ A més, es recull breument l’ideari del Comitè i se’n proclama l’absoluta neutralitat.

La darrera notícia apareix l’any 1922, quan el conflicte ja ha finalitzat però el Comitè continua actiu; però la informació ens porta a confusió, ja que vincula l’edició de la *Postal de la Paz* al Comitè unit a Acción Femenina, aspecte que fins aleshores no havia sorgit.²² Acción Femenina és la representant de la Liga Internacional de Mujeres por la Paz y la Libertad de Ginebra.²³ L’any 1923 el Comitè Femení Pacifista ofereix a la Junta de Museus de Catalunya l’adquisició del dibuix, un original del projecte de la *Postal de la Pau* editada pel Comitè, obra de l’escultor Julio Antonio, però no es coneixen documents sobre la resolució d’aquesta oferta.²⁴

Julio Antonio i l’antibèl·licisme

Julio Antonio ja s’ha significat, al juliol de 1915, quan el món intel·lectual i artístic es mobilitza a Madrid per signar el Manifiesto de los intelectuales españoles que proclama la seva adhesió a la causa de les nacions aliades, amb voluntat de donar suport a la llibertat dels pobles; el document es publica en primer lloc al diari parisenc *Le Matin*²⁵ i, pocs dies després, al setmanari *España*²⁶ i a la revista catalana *Iberia*.²⁷

Fig. 1. «Julio Antonio en un rincón del estudio con una tertulia de amigos y artistas entre los cuales están el doctor Marañón y el llorado Rusiñol» [sic]. Arxiu Museu d’Art Modern de Tarragona.

El manifest es gesta coincidint amb l’Exposició Nacional de Bellas Artes de Madrid,²⁸ fet que propicia una gran trobada d’artistes i intel·lectuals en aquesta ciutat. El redacta Ramón Pérez de Ayala i recull les signatures agrupades en categories com: catedràtics, compositors de música, pintors, escultors i decoradors, i escriptors. Entre els signants trobem, a més de Julio Antonio, persones properes a l’entorn com Luis de Hoyos, Anselmo Miguel Nieto, Julio Romero de Torres o Gregorio Marañón; així com diversos artistes catalans com

Ramon Casas, Josep Clarà, Hermen Anglada Camarasa o Santiago Rusiñol, que ja han format part del Manifest dels catalans. (Fig. 1)

No hem pogut constatar si aquesta va ser la primera trobada entre Santiago Rusiñol i Julio Antonio; el que sí que ens diu la premsa valenciana és que a l’agost de 1916, quan Santiago Rusiñol torna

a Barcelona després de la inauguració de la gran exposició realitzada a l'Ateneo de Cuenca per presentar els quadres pintats recentment, fa una breu estada a aquesta ciutat,²⁹ en què trobà una estona per fer-hi junts una passejada. València era per a Julio Antonio un lloc molt proper, ja que la seva família hi resideix durant un temps, el mateix 1916 hi mor el seu pare i ell se sent molt vinculat als artistes i intel·lectuals que hi resideixen. En paraules del periodista:

Hace unos días hemos visto por una calle burguesa de Valencia, por la calle de Peris y Valero, tan semejante á las de Cuenca pintadas por Rusiñol, á este gran pintor y enorme ironista catalán. Y en la vulgaridad de la calle, eran una nota azul y plata, de triunfo, de optimismo y de frescura joven, artística, el chambergo de D. Santiago, su florida barba de plata, su sonrisa sobre todo; esa sonrisa tan comprensiva ante la incomprensión del ambiente. Con él Julio-Antonio, ese formidable escultor catalán también, que parece un gitano que fuese artista y que fuese brujo. La melena negra como una maldición de Julio y la barba de plata como un velo de una novia de Rusiñol. Casi una protesta los dos por su personalidad tan destacada en la gris uniformidad de la tiendas, las niñas cursis, los nenes bitongos.³⁰

Aquesta atmosfera que descriu l'articulista sobre un sector de la societat valenciana es pot traslladar fàcilment a moltes ciutats de la península ibèrica, i és en aquest marc social i polític que Julio Antonio realitza la *Postal de la Pau*, per ajudar a despertar la consciència del país.

La *Postal de la Pau*

Les dimensions de la postal són de 15 x 9,5 cm i a l'anvers hi apareix la reproducció en color de l'original de Julio Antonio, amb la seva signatura, la data d'execució i el lema "Postal de la Paz". (Fig. 2)

Al revers hi trobem l'espai dividit en dues parts sota l'enunciat "Tarjeta [Postal] – Editada por el Comité Femenino Pacifista de Cataluña".

A l'esquerra s'hi reproduceix el text següent:

Fragmento de la carta del malogrado artista Julio Antonio, autor de esta postal simbolizando la guerra y la paz, encargada en 1916 con motivo de la guerra Europea por el Comité femenino pacifista de Cataluña.³¹

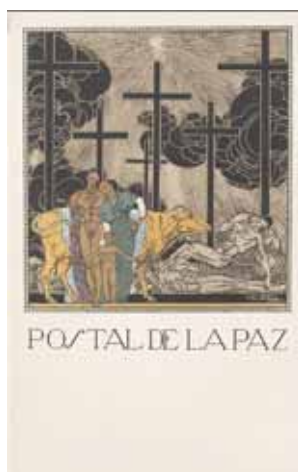

Fig. 2. Julio Antonio, Postal de la Pau, anvers. Col·lecció particular.

Fig. 3. Julio Antonio, Postal de la Pau, revers. Col·lecció particular.

Fig. 3 bis. Julio Antonio, Postal de la Pau, versió 2. Arxiu Museu d'Art Modern de Tarragona.

[...] para mí, ha sido un dilema la elección y composición de un asunto lo suficientemente universal, sencillo, grandioso, artístico que permitirá al mundo entero, bajo todos los cielos y en todas las razas, la compenetración con los sentimientos de Vds. Y el noble ideal que les guía. He suprimido por lo tanto la mayor cantidad posible de simbolismos, procurando dar al fondo toda la trágica desolación de la guerra, no en su aspecto mismo sino en sus consecuencias, en las cruces que siembran los campos y en el dolor patético y solemne personalizado en las madres, las hijas y las esposas de los soldados. En este fondo de desolación, un sol trágico ilumina, y de una sola y oscura tinta he querido que se destaquen, como en los antiguos códices, las titulares miniadas, el grupo de la Paz, todo serenidad y belleza, fuerza en la línea, alegría y bienestar en el color y fecundidad y optimismo en el concepto. Julio Antonio.

Mentre que a la dreta hi resta l'espai per posar-hi el nom i l'adreça de la persona a qui es dirigeix. D'aquest format se'n coneixen dos exemplars, un d'intacte i un altre de circulat (fig. 3). Recentment ha aparegut una segona versió en la que el text explicatiu es troba al peu de la imatge (fig. 3 bis).

L'exemplar circulat de la *Postal de la Pau* es publica per primera vegada al catàleg de l'exposició sobre escultors de les Terres de l'Ebre intitulada "Llavor ebrenc".³² Aquesta postal havia estat escrita i tramesa per correu postal. Al peu de la imatge i del lema hi ha el text manuscrit de qui envia la postal de Barcelona a Ginebra. A la dreta hi ha l'adreça de la persona a qui va dirigida la postal: "Elena Thorsson, Quai des Bergues, Genève, Suisse"; franquejada amb tres segells d'Alfons XIII —I de 15 ct. i 2 de 2 ct.— i mata-segells de Barcelona, de 5 d'abril de 1921.³³ (Figs. 4 i 5)

Fig. 4. Julio Antonio, Postal de la Pau, circulada, anvers. Arxiu Museu d'Art Modern de Tarragona.

Fig. 5. Julio Antonio, Postal de la Pau, circulada, revers. Arxiu Museu d'Art Modern de Tarragona.

La voluntat de l'artista en realitzar el dibuix per a la *Postal de la Pau* queda perfectament explicat en el text que s'hi reproduïx. Les imatges que utilitza són fidels a un estil que li és propi en l'àmbit del dibuix especialment i també de l'escultura. A més, Julio Antonio estructura el dibuix en dos plans: un de més allunyat i monocrom, en negre, que representa la guerra i la destrucció, i un de més proper i en color, que representa la pau i la prosperitat.

Cal dir, en primer lloc, que la figura humana és una constant en la seva trajectòria artística, la treballa de forma sistemàtica en l'escultura i, consegüentment, en tots els treballs preparatoris per als seus conjunts escultòrics. Les figures que il·lustren els dos temes les podem reconèixer en altres treballs de l'artista com són diversos projectes de monuments que l'artista va projectar, però que finalment no foren erigits.

Projecte de Monument al Treball

És l'any 1912 quan Julio Antonio realitza un projecte per homenatjar el treball. El Museu d'Art Modern de la Diputació de Tarragona en conserva un dibuix —*Estudio para un friso del*

Fig. 6. Julio Antonio, Estudi per a un fris. Monument al Treball, 1912. Llapis grafit sobre paper, 49 x 75,5 cm. MAMT NIG 642.

*Monumento al Trabajo*³⁴ en què trobem una de les primeres composicions al·legòriques estructurada en escenes de la seva trajectòria. (Fig. 6)

A la part central hi sobresurt la figura dempeus d'un home; a la seva dreta, la proa d'un vaixell i uns remos que subjecten dos homes que ens remet al món del mar i la pesca; a la seva esquerra, quasi simètricament, hi trobem el cap d'un boví acompanyat de tres figures que simbolitzen l'agricultura. Totes les figures de la composició són nues.

La nuesa de les figures en els projectes per a monuments de Julio Antonio és un dels aspectes que destaca Ramón Pérez de Ayala quan els analitza:

Julio Antonio los engendraba [els monuments] de una manera geológica, fusión y cristalización de los elementos inorgánicos, o sea, arquitectura simple, y en el ápice de lo inerte, la humanidad elemental, la humanidad desnuda, en actitudes sujetas a móviles espirituales de tipo universal y constante. Adivinó, intuyó, por fuera de su tiempo, que sólo esto puede ser la obra escultórica monumental.³⁵

Julio Antonio torna a utilitzar la figura dempeus i la del boví a la *Postal de la Pau* per parlar, en la composició sobre la família, de la pau i la fecunditat.

Projecte de Monument a Cervantes

L'any 1915 Julio Antonio forma part d'un grup d'artistes que s'uneixen per presentar una proposta a la convocatòria per a la realització d'un monument a Cervantes en la commemoració del tercer centenari de la seva mort.³⁶ El grup el formen, entre d'altres, els escultors Julio Antonio, José Capuz, Moisés de Huerta y Ayuso i Enrique Lorenzo Salazar, i els pintors Anselmo Miguel Nieto i Julio Romero de Torres.³⁷

La convocatòria té un ampli ressò però la proposta d'aquest col·lectiu d'artistes tan significatius en aquell moment no va passar a la selecció final. El crític José Francés, que va fer el seguiment de tot el procés, conclou en un dels seus articles de premsa:

Siento por casi todos estos artistas una serena y profunda admiración. Creo que Julio Antonio, Capuz y Huerta son los tres primeros escultores de la juventud; creo que Flórez es uno de los primeros arquitectos españoles; creo que Romero de Torres y Anselmo Miguel Nieto son también de la primera fila de nuestros pintores contemporáneos; creo que Penagos es el primer cartelista español... Pero creo también que el monumento imaginado por todos ellos es una equivocación [...]. Dicen que el grupo principal es obra de Capuz y que el enorme friso es obra de Julio Antonio. No podían menos de salir ambas admirabilísimas bellezas de los dos artistas.³⁸

Fig. 7. Julio Antonio, «La parla heroica y sonora. Estudio de masas para el relieve del Monumento a Cervantes, 1916». Llapis i aiguada sobre paper, 33 x 48 cm. MAMT NIG 4621.

El que coneixem d'aquest projecte amb relació a la participació de Julio Antonio és un magnífic dibuix que porta per títol *La parla heroica y sonora*.³⁹ (Fig. 7)

El dibuix es publica a la revista *Los Contemporáneos*, al número extraordinari del desembre de 1916, en què Hoyos Vinent fa un repàs de l'activitat cultural d'Espanya; l'editorial de la revista porta per títol "Mientras en Europa mueren...", i amb una crítica explícita a la neutralitat del país, diu:

El mundo entero, como un cuerpo despedazado por las Furias, que palpita y se desangra, agoniza. Lo que fue paraíso de la civilización son ahora campos de soledad; la Ciudad de Hierro, es vasto campamento en que los bárbaros han hecho su cuartel; la Ciudad de Luz, hospital donde mujercitas rubias y frívolas son Hermanas de la Caridad; mientras en el "Palacio de la Danza" relinchan los caballos de Atila en el "Palacio Persa" se escuchan el gemir de los heridos.

¿Y España? ¿Qué ha sucedido mientras en el país del Sol? ¿Cuáles han sido su vida literaria, su arte, sus movimientos populares? Bajo su fría indiferencia corría un río de pasión ó como los sacerdotes budistas ha permanecido en contemplación de su propio ombligo.

Como el arte es el mejor reflejo de la vida en estas páginas os doy algo de su arte, pero también os doy sus vicios y que tal vez sea el secreto de muchas virtudes, porque una criatura hecha sólo de bienes sin ningún mal que sirviese de contraste sería anodina. No tiene esto la pretensión de ser un verdadero balance del año, es más bien un "Teatro Crítico" con un cuento a la moda de ahora, crónicas, impresiones, pero cuanto lo integra forma un todo armónico.⁴⁰

La relació entre la *Postal de la Pau* i aquest, realitzats en un breu interval de temps, se centra en la figura masculina nua que apareix en els dos treballs. Tot i que a la *Postal de la Pau* en tenim una visió completa frontal i al monument a Cervantes hi ha una figura amb capa que s'hi superposa parcialment, el dibuix de les dues figures és gairebé idèntic. Existeixen, doncs, paral·lelismes evidents en el tractament de la musculatura tant del tors com de l'extremitat inferior visible, així com del cap i la inserció muscular al coll i les espatlles.

Projecte de Monument a Enric Granados

La mort d'Enric Granados, el 24 de març de 1916, quan la nau Sussex, de tornada de Nova York, és torpedinada per l'armada alemanya al canal de la Mànega, trasbalsa profundament l'artista i la resposta es materialitza en un projecte de monument que no correspon a cap encàrrec concret, però que l'ajuda a canalitzar els seus sentiments. Antonio Marichal descriu la intencionalitat de l'obra:

[...] huyendo de lo anecdótico y personal, proyectaba conmemorar el recuerdo de las víctimas indefensas en la guerra submarina. Las figuras de las viudas plañideras y orantes, los marineros, los ahogados, los hijos, niños todavía, que, ante la resignada desolación de la madre, se aprestan a la venganza, son los principales motivos que el artista pensaba desarrollar en el friso.⁴¹

Inicia el projecte l'any 1918 amb la col·laboració del dibuixant Moya del Pino, i en coneixem diversos dibuixos i escultures per a la realització d'un gran fris, però sense notícies de quina estructura arquitectònica ha de tenir.

Si analitzem alguns d'aquests dibuixos, ens retrobarem amb alguns elements que ja són presents a la *Postal de la Pau*, com ara el tractament de la figura nua. Però en aquest cas, en tots dos dibuixos cal destacar el grup que simbolitza els morts de la guerra, tant si estan vinculats a la terra com al mar. (Fig. 8)

A la *Postal de la Pau*, el grup s'ubica a la dreta de la imatge, i els cossos nus ajaguts o recolzats sembla que s'integren en la terra que els dona sepultura. Al dibuix per al monument a Enric Granados,⁴² les figures nues ocupen la part central del dibuix, acompanyades de figures femenines que ploren la seva mort; hi trobem tres figures nues, que semblen formar part de les onades de l'oceà que acull les despulles dels morts. Amb algunes variacions en les figures femenines, podem veure el

Fig. 8. Julio Antonio, Estudi per a un fris. Monument a Enric Granados, 1919. Llapis grafit sobre paper, 35 x 73,5 cm. MAMT NIG 61r.

dibuix transportat al camp escultòric per a la realització de la maqueta del fris.⁴³

En un dibuix d'aquest mateix monument que conserva el MNCARS⁴⁴ a Madrid, podem veure la representació de la família, també present a la *Postal de la Pau*. La presentació del grup és la mateixa en ambdós casos: la figura del pare i del fill nues, mentre que la mare va abillada amb una túnica clàssica. En el cas del monument a Granados, hi ha fins a quatre escenes familiars amb distintes disposicions, totes amb la mateixa presentació d'indumentària.

Per concloure l'anàlisi comparativa de la *Postal de la Pau* amb el dibuix de Julio Antonio al llarg de la seva trajectòria artística, podem constatar els usos d'unes constants temàtiques i estilístiques que l'escultor conrea de manera permanent i que determinen un llenguatge propi i inconfusible. (Figs. 9 i 10)

El nexa. Carmen de Burgos Seguí

No hi ha documentació que relacioni l'escultor Julio Antonio amb Carme Karr. Quan apareix la notícia, l'any 1916, sobre l'autoria de la *Postal de la Pau*, Julio Antonio resideix de manera permanent a Madrid. En aquest període realitza diferents projectes com el disseny d'una font per als jardins del palau d'Oviedo del Marquès de la Rodrigo o el monument al compositor Ruperto Chapí, erigit al Parque del Retiro de Madrid.

Hi ha, però, una persona que estava vinculada als dos i que possiblement fou el nexa entre ells. Es tracta de la periodista i escriptora Carmen de Burgos, *Colombine*.

Fig. 9. Julio Antonio, Estudi per a un fris. Monument a Enric Granados, 1918. Llapis grafit sobre paper, 56 x 65,5 cm. MAMT NIG 638.

Fig. 10. Julio Antonio, Estudi per a un fris. Monument a Enric Granados, 1918. Llapis grafit sobre paper, 52 x 61 cm. MAMT NIG 639.

La revista *Feminal* contempla la presència de corresponsals externes per informar sobre aspectes d'interès per a les seves lectores. Aquestes corresponsalies abasten no sols el territori català, sinó també l'estatal, i fins i tot n'hi ha a l'estranger.⁴⁵ Una fou Carmen de Burgos Seguí.⁴⁶ *Feminal* fa pública la seva incorporació al núm. 3 de la revista;⁴⁷ tot i això, només es publiquen dos articles sota la seva signatura, dedicats a la compositora i poeta Pilar Contreras,⁴⁸ i a l'escriptora Carme Blanco Trigueros.⁴⁹

Aquesta col·laboració periodística, potser per la seva brevetat, no apareix reflectida en la biografia sobre Carmen de Burgos que publicà Concepción Núñez, l'any 2005. El que sí que s'hi destaca és l'àmplia activitat antibel·licista que l'escriptora desenvolupa d'ençà de 1915. Molts dels seus escrits serveixen per divulgar les activitats que diversos comitès femenins duïen a terme tant a escala nacional com internacional, entre els quals el Comitè Femení Pacifista de Catalunya, presidit per Carme Karr.⁵⁰ Així, doncs, la seva relació continua vigent i amb interessos comuns.

Per tancar el cercle, cal destacar l'amistat existent entre Carmen de Burgos i Julio Antonio. Al Madrid del principi del segle XX s'hi estableixen, seguint la tradició francesa, salons literaris; el de Carmen de Burgos és un dels més reconeguts.⁵¹ L'escriptor i crític literari Rafael Cansinos-Assens descriu com hi va conèixer Julio Antonio i Miquel Viladrich, l'any 1909, i en fa la descripció, i destaca el paper que hi desenvolupa la seva amfitriona *Colombine*: «*Colombine* sigue en su papel de *Colombine*. Coquetea con todos, con Julio Antonio, el escultor, con Barriobero, con José Francés y... con Ramón [Gómez de la Serna], al que trata con dominio maternal.»⁵² A les cartes que Julio Antonio adreça als seus pares des de Madrid hi ha constants referències a la seva amistat amb *Colombine* i, fins i tot, alguns retrets als seus progenitors, que sembla que no veuen amb bons ulls la seva relació.⁵³

La coneixença nascuda en aquest saló entre *Colombine* i Ramón Gómez de la Serna porta a una turmentosa relació sentimental entre tots dos que s'estendria fins l'any 1929, i a una ferma amistat amb Julio Antonio fins el moment de la seva mort, el 1919.⁵⁴ Quan l'any 1915 Ramón Gómez de la

Fig. 11. Targeta postal enviada a Julio Antonio per la seva família amb motiu de la signatura de l'armistici, anvers. Arxiu Museu d'Art Modern de Tarragona.

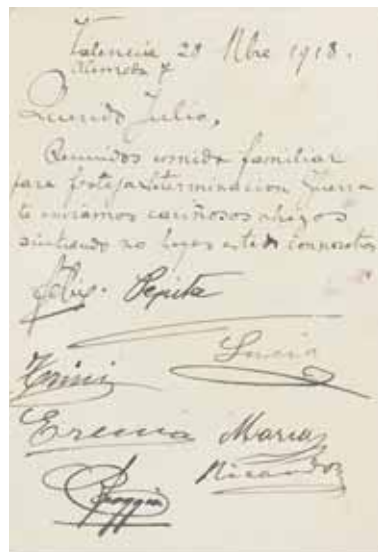

Fig. 12. Targeta postal enviada a Julio Antonio per la seva família amb motiu de la signatura de l'armistici, revers. Arxiu Museu d'Art Modern de Tarragona.

Serna funda la tertúlia de Pombo, Julio Antonio és un dels seus tertulians les nits dels dissabtes, i allí se li ret el primer i espontani homenatge el dia del seu enterrament.⁵⁵

Per concloure, cal assenyalar que el sentiment i el compromís antibel·licista de Julio Antonio, que el porta a diverses actuacions al llarg d'aquest període vital, no és una actitud circumstancial, sinó profundament sentida i compartida amb el seu entorn més proper. Així ens ho manifesta la postal que Julio Antonio rep de la seva família, el 28 de novembre de 1918, en què commemoren en un dinar familiar l'armistici signat l'11 de novembre de 1918, que significa la fi de la Gran Guerra, i el fan sentir proper a la celebració malgrat la distància que separa els seus domicilis a València i a Madrid.⁵⁶ (Figs. 11 i 12)

NOTES

- 1 La resposta dels francòfils fou el Manifest dels catalans, signat per artistes com Rusiñol, Utrillo o Enric Granados. Vinyet PANYELLA, *Santiago Rusiñol, el caminant de la terra*, Barcelona, Edicions 62, 2003, p. 493.
- 2 Jesús M. RODÉS; Enric UCÉLAY DA CAL, "Nacionalisme i internacionalisme a Catalunya: Els Amics d'Europa i Messidor, 1914-1921", *Estudios de Historia Social*, núm. 28-29 (gener-juny 1984), p. 363-373, i *L'Avenç* (Barcelona), 69 (1984), p. 62-72.
- 3 Eugeni CORTADA, *Catalunya i la Gran Guerra*, Barcelona, Dalmau Editor, 1969, p. 14.
- 4 Carme ARNAU, "Carmen Karr i Feminal", *Revista de Catalunya* (Barcelona), 221 (2006), p. 85-96.
- 5 "Manifest dels catalans", *La Esquella de la Torratxa* (Barcelona), núm. 1891 (26 març 1915), p. 194.
- 6 Maria MARCHESI, "Carmen Karr: feminismo e pacifismo", *Cercles, Revista d'Història Cultural* (Barcelona), núm. 12 (2009), p. 165 i nota 12.
- 7 "La Dona i la Pau. El Comité Femení Pacifista de Catalunya", *Feminal* (Barcelona), 103 (31 octubre 1915), p. XVI-XVII.
- 8 El Comité s'inscriu al Govern Civil de Barcelona amb data 25 de novembre de 1915.
- 9 "La Dona i la Pau. El Comité Femení Pacifista de Catalunya", *Feminal* (Barcelona), 103 (31 octubre 1915), p. XVII.
- 10 *Bellas Artes* (Barcelona), 1 (1915), p. 4. En aquesta notícia informa que es pot aconseguir informació sobre el concurs al "Círculo de Bellas Artes, Paseo de Gracia, 35, de Barcelona".
- 11 *La Vanguardia* (Barcelona), 10 de novembre de 1915, p. 4.
- 12 *Feminal* (Barcelona), 104 (28 novembre 1915), p. XVIII.
- 13 *La Vanguardia* (Barcelona), 5 de gener de 1916, p. 7.
- 14 *Ibid.*, p. 5.
- 15 *La Vanguardia* (Barcelona), 7 de gener de 1916, p. 2.
- 16 *La Vanguardia* (Barcelona), 14 de gener de 1916, p. 4.
- 17 *La Vanguardia* (Barcelona), 15 de gener de 1916, p. 8.
- 18 *La Vanguardia* (Barcelona), 16 de gener de 1916, p. 3.
- 19 Festival amb concert i venda de països de ventall, *Feminal* (Barcelona), 108 (26 març 1916), p. VII. Per Nadal, el Comitè edita el *Villancico de las madres que tienen a sus hijos en brazos*, amb lletra de Gregorio Martínez Sierra, i música del P. Nicolás de Tolosa, OMC, publicat per Iberia Musical, Plantada, Alegret y Ros, Casa Editorial, Almacén de Música y Pianos, Despacho: Canuda, 45, Barcelona.
- 20 *Feminal* (Barcelona), 110 (28 maig 1916), p. XVIII.
- 21 *La Vanguardia* (Barcelona), 28 de setembre de 1916, p. 3.
- 22 *La Vanguardia* (Barcelona), 1 d'agost de 1922, p. 5 i 6.
- 23 Acció Femenina havia estat fundada per Carme Karr el 1921.
- 24 Maria Josep BORONAT i TRILL, *La política d'adquisicions de la Junta de Museus (1890-1923)*, Barcelona, Junta de Museus / Abadia de Montserrat, 1999, p. 783.
- 25 "Les intel·lectuals espanyols en favor des alliées", *Le Matin* (París), 4 de juliol de 1915, p. 3.
- 26 "Manifiesto de adhesión a las naciones aliadas", *España* (Madrid), any I, núm. 24 (9 juliol 1915), p. 6 i 7.
- 27 "Manifiesto de los intelectuales españoles", *Iberia* (Barcelona), núm. 14 (10 juliol 1915), p. 13. La revista *Iberia*, de caràcter aliadòfil, fou fundada el mateix 1915 per Claudi Ametlla.
- 28 PANYELLA, *op. cit.*, p. 495.
- 29 Josep de C. LAPLANA; Mercedes PALAU-RIBES O'CALLAGHAN, *La pintura de Santiago Rusiñol. Obra completa, vol. I. La vida*, Barcelona, Editorial Mediterrània, 2004, p. 148.
- 30 J. L. ESTELLÉS, "Rusiñol i Julio Antonio", *El Pueblo* (València), 27 d'agost de 1916.
- 31 Editada passat el gener de 1919, data de la mort de Julio Antonio, ja que en parla com a "malogrado artista".
- 32 Núria GIL DURAN, *Llavor ebrenca*, Ajuntament d'Amposta, 2009. Posteriorment, a Loreto MEIX, "Julio Antonio Il·lustrador", *La Riuada*

- (Móra d'Ebre), núm. 32 (desembre 2010).
- 33 A la postal no consta la data d'edició, ni hi ha cap referència sobre quina impremta la realitzà. El text està escrit en suec, i diu: "Gràcies de tot cor per la carta que em vaig trobar en tornar aquí. Pobret! De vegades em pregunto si el dit del destí m'assenyala que acabi amb el meu intent, per coratjós que sigui"; al lateral: "saluda el teu [il·legible]" i signat Anna T. Nelson.
 - 34 Dibuix al carbó sobre paper, 49 x 75,5 cm, MAMT NIG 642. També es disposa d'un dibuix preliminar: MAMT NIG 1208.
 - 35 Ramón PÉREZ DE AYALA, "Apostillas y divagaciones. La cabeza de Galdós. La mano de Julio Antonio", *La Prensa* (Buenos Aires), 16 de juny de 1922.
 - 36 Jean-Louis GUEREÑA, "Memoria y conmemoración", dins Joan-Lluís PALOS; Fernando SÁNCHEZ-COSTA (eds.), *A vueltas con el pasado. Historia, memoria y vida*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013, p. 304-313.
 - 37 Antonio SALCEDO, *Julio Antonio, escultor. 1889-1919*, Tarragona, Diputació de Tarragona / Àmbit Serveis Editorials, 1997, p. 133.
 - 38 José FRANCÉS, *El año artístico 1915*, Madrid, Mundo Latino, 1916, p. 250.
 - 39 Al revers l'autor hi va escriure: «Estudio de masas para el relieve del Monumento a Cervantes.» El dibuix està realitzat a llapis, tinta i pa d'or, 23 x 48 cm, MAMT NIG 4621.
 - 40 Antonio DE HOYOS Y VINENT, "Mientras en Europa mueren", *Los Contemporáneos*, núm. 418 (extraordinari) (29 desembre 1916). Amb il·lustracions d'Ignacio Zuloaga, Julio Romero de Torres, Mateo Inurria, Julio-Antonio, Federico Beltrán, Salvador Bartolozzi, Bettina Jacometti, Durá, José Zamora, Marcelino Presno, Angel Masit i Gustavo Maeztu.
 - 41 Antonio MARICHALAR, "Vidas y obras truncadas. Un monumento a Granados", *El Imparcial* (Madrid), 1918.
 - 42 *Estudi per a un fris. Monument a Granados*, dibuix al carbonet sobre paper, 35 x 73,5 cm, MAMT NIG 611.
 - 43 *Projecte de monument a Enric Granados*, bronze a la cera perduda, 29,5 x 44 x 8,5 cm, MAMT NIG 3679.
 - 44 Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía. *Friso monumetal*, dibuix al carbó sobre paper/bastidor, 39 x 204 cm, MNCA Reina Sofía, NIG. 00242.
 - 45 Josep Maria AINAUD DE LASARTE, *Carmen Karr*, Barcelona, Infiesta Editor, 2010, p. 28
 - 46 Mary NASH, "La revista *Feminal* i el seu entorn, 1907-1917", dins Lluïsa Vidal, *pintora*, Barcelona, Fundació La Caixa, 2001, p. 77.
 - 47 "Notes d'Espanya", *Feminal* (Barcelona), 3 (1907), s. p.
 - 48 Carme de BURGOS SEGUÍ, "Pilar Contreras", *Feminal* (Barcelona), 4 (1907), s. p.
 - 49 Carme de BURGOS SEGUÍ (Colombine), "Carme Blanco Trigueros", *Feminal* (Barcelona), 8 (1907), s.p.
 - 50 Concepción NÚÑEZ REY, *Carmen de Burgos –Colombine– en la Edad de Plata de la literatura española*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2005, p. 386.
 - 51 Ramon OTEO, "El Madrid de Julio Antonio: sus relaciones literarias", dins DIVERSOS AUTORS, *El escultor Julio Antonio. Ensayos de aproximación*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1990, p. 29.
 - 52 Rafael CANSINOS-ASSENS, *La novela de un literato*, Madrid, Alianza, 1982, p. 363.
 - 53 F. XAVIER RICOMÀ VENDRELL; ROSA M. RICOMÀ VALLHONRAT, "Julio Antonio, epistolario", dins DIVERSOS AUTORS, *El escultor Julio Antonio. Ensayos...*, op. cit., p. 136 i s.
 - 54 Federico UTRERA, *Memoria de Colombine. La primera periodista*, Madrid, Hijos de Muley-Rubio, p. 333.
 - 55 Ramón GÓMEZ DE LA SERNA, *La sagrada cripta del Pombo*, Madrid, Comunidad de Madrid, 1986, p. 338.
 - 56 La postal està emesa des de València –passeig de l'Albereda, 7–, el 28 de novembre de 1918. El text diu: «Querido Julio, Reunidos comida familiar para festejar la terminación Guerra te enviamos cariñosos abrazos sintiendo no hayas estado con nosotros.» La signen: la seva mare –Lucía [Hernández Costa]–; les seves germanes Pepita –i el seu espòs d'origen belga, Felix Uytendhoeft–, i Erenia; els seus oncles Ricardo [Rodríguez] –i la seva esposa Maria– i Trini [Hernández Costa], més una signatura il·legible. La postal va adreçada al domicili de Julio Antonio a la Cuesta de las Descargas, 12, de Madrid.